Symposion
REEKS

LEONARDO

GENIALE ALLESKUNNER

hartstochtelijk op zoek naar de lente van de geest

Rozekruis Pers | Haarlem

LEONARDO

geniale alleskunner
hartstochtelijk op zoek
naar de lente van de geest

Leonardo da Vinci, een verbazingwekkende *uomo universale*, had nooit enige opleiding genoten, maar onderzocht en ontdekte alles zelf. Zijn genialiteit blijkt uit ongekende hoeveelheid ervaringen en experimenten die hij uitvoerde, en ieder kunstwerk is een uitdrukking van een lange reeks onderzoekingen. Geen kunstwerk is eigenlijk af, maar een etappe naar een volgend inzicht. Want hij twijfelde, was nieuwsgierig, durfde waar te nemen, gebruikte zijn voorstellingsvermogen en kwam tot verbluffende resultaten.
In deze bundel een verslag van de drie voordrachten van het gelijknamig symposion: een plaatsbepaling van Leonardo in zijn tijd, de achtergrond van een volledig nieuwe muzikale compositie over de Da Vinci Principes, en een innerlijke reis, aan de hand van Leonardo's oeuvre.

Met voordrachten van:
Dick van Niekerk
Ad de Jong
Ankie Hettema-Pieterse

symposion

Leonardo

geniale alleskunner

op zoek naar de lente van de geest

In de Symposionreeks verschijnen de teksten van symposia
die door Stichting Rozenkruis worden georganiseerd.

Deze bundel, deel 44 uit de Symposionreeks, bevat de teksten
van het symposion dat plaatsvond op 27 januari 2019
in Het Cenakel in Tilburg. De symposionreeks
verschijnt onder redactie van Peter Huijs.

symposion

Leonardo

geniale alleskunner

op zoek naar de lente van de geest

 Rozekruis Pers | Haarlem

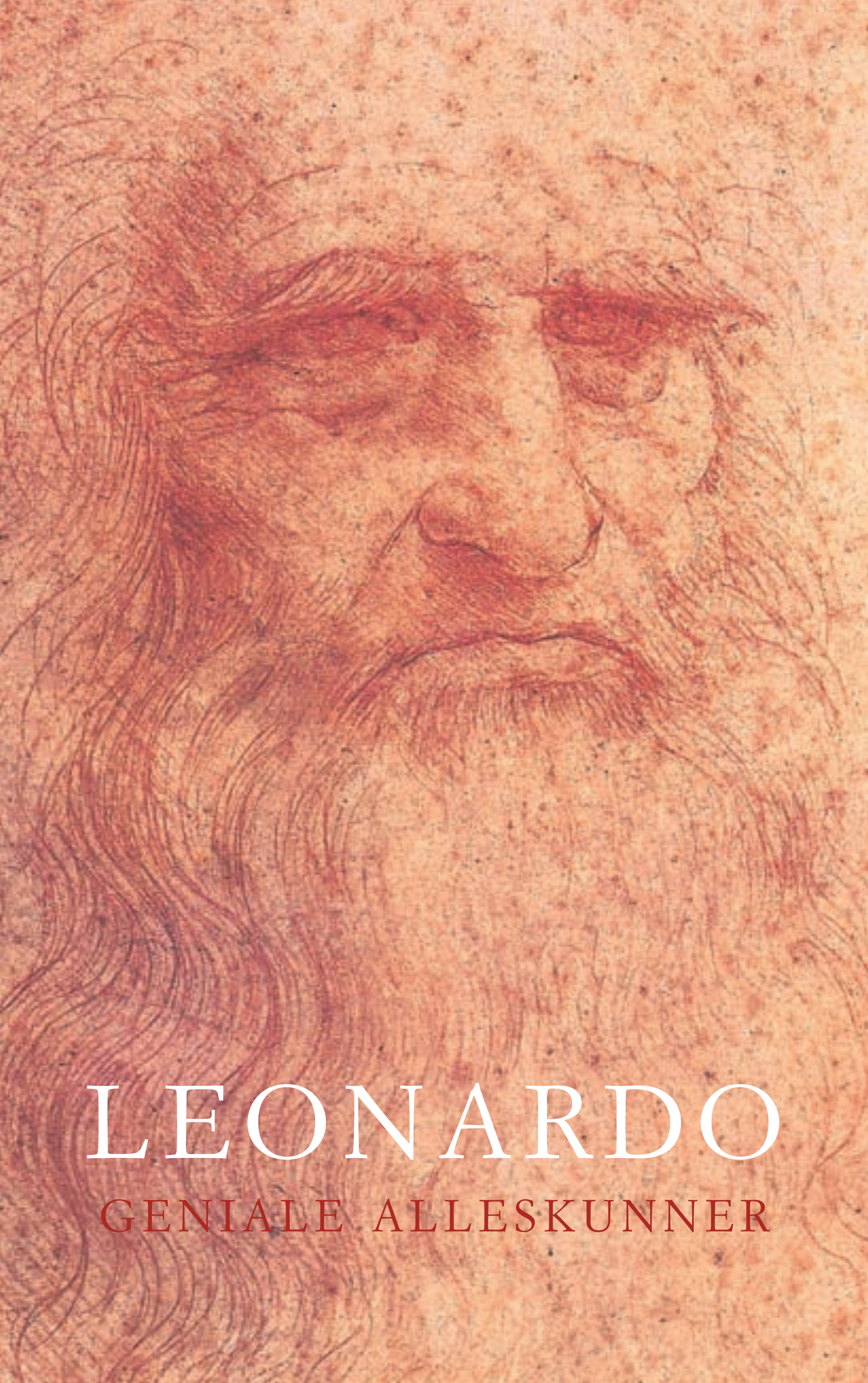
colofon

bijdragen van
Dick van Niekerk, Ad de Jong, Ankie Hettema

afbeelding omslag
front ‘Madonna in de grot’ (detail), National Gallery, Londen, ca. 1499
achter ‘Storm boven een dal aan de voet van de Alpen, Windsor Castle, Royal Library, 1506-1513
zijflap ‘Oude man zittend op een rots’, Windsor Castle, Royal Library, 1510-1513
boekverzorging Henk Flipsen
druk Rozekruis Pers, Haarlem
letter Adobe’s Minion pro
papier 90 grams Biotop

isbn: 978-90-6732-474-8

Rozekruis Pers
Bakenessergracht 5
2011 JS Haarlem
(023) 532 38 52
info@rozekruispers.com
www.rozekruispers.com

LEONARDO
GENIALE ALLESKUNNER

inhoud

Inleiding

Reiken naar de eeuwigheid met Leonardo da Vinci

Op donderdag 2 mei 2019 is het vijfhonderd jaar geleden dat Leonardo da Vinci op zevenenzestigjarige leeftijd stierf in de armen van een Franse koning. Het was het zachtmoedige einde van een ongelooflijk veelzijdig kunstenaarsleven dat vol was met visionaire ideeën en uitvindingen.

Een van de belangrijkste doelstellingen van deze geniale duizendpoot was om tijdens zijn leven de schilderkunst te profileren als een 'wetenschap'. Ja: als de ware filosofie, na de teloorgang van de scholastiek, de schoolse theologisch-filosofische wijsheid uit de middeleeuwen. De schilderkunst kon wetenschap worden omdat zij het totaal van de zichtbare wereld als inhoud heeft, en omdat ze op ervaring berust en zich niet beperkt tot enkel nabootsen. Zij werkt alles uit in de ervaring en gaat uit van zowel mathematische als van optische waarnemingen. Op die manier werd de schilderkunst onder impuls van Leonardo da Vinci een wetenschap, een 'ervaringswetenschap'.

Leonardo richtte ook resoluut het zoeklicht op de 'innerlijke zintuiglijkheid' van de verbeeldingskracht. Verbeelding – *imagination* noemde hij een 'innerlijk zintuig' en hij liet de verantwoording van zo'n stelling over aan zijn beroemde tijdgenoot Marsilio Ficino. Aangezien de mens is geschapen naar Gods beeld, bevat zijn ziel de beelden van de basisprincipes waarnaar de wereld is geschapen, aldus Ficino. Kennis van die ideeën is daarom latent aanwezig in de ziel en kan tot leven worden gebracht door de ervaring van zintuiglijke schoonheid van de goddelijke ideeën. Op die manier wordt de mens door middel van zijn zintuigen en van de verbeelding herinnerd aan zijn goddelijke oorsprong. Verbeeldingskracht is daarmee een van de sleutels tot de goddelijke oorsprong.

Wij weten dat Da Vinci in kringen vertoefde van de Platoonse Academie. Allen die bij de Academie betrokken waren, laten op een of andere wijze in hun werk zien hoezeer zij beïnvloed werden

door vernieuwende denkbeelden en nieuwe scheppingskracht! Kunst als ervaringswetenschap, verbeeldingskracht als sleutel tot de goddelijke oorsprong, innerlijke zintuiglijkheid. Het waren stuk voor stuk gidspalen naar een nieuw mensbeeld waarin de mens zichzelf herkent als een autonome wezenheid. Als één geheel, als op die beroemde tekening waarop de mens op vijf punten de uitersten van zijn microkosmos aanraakt; niet meer als kleine, volgzame gelovige maar als een machthebber, zelfbewust zijn invloed spreidend in het omringende heelal. In Da Vinci's tekening staat hij zelfbewust, het midden van zowel kosmos als microkosmos. Hij ondergaat invloeden die vanuit het universum op hem inwerken, en omgekeerd is hij degene die oorzaken voor ontwikkeling creëert. Dat is niet zomaar een tekening. Dat is een uitdrukking van een nieuw besef, dat wel eens omschreven wordt als 'de lente van het Europese zelfbewustzijn'.

Leonardo da Vinci wordt door de gerenommeerde auteur, Frances Yates, een vroege rozenkruiser genoemd, een rozenkruiser *avant la date* – vanwege de niet aflatende geest van onderzoek die hem dreef alle krachten van de natuur te exploreren.

Wij hebben geprobeerd om Leonardo tot leven te brengen in zijn bijna onbeperkte veelzijdigheid als een klassieke *uomo universale* – en tegelijk was hij een der groten, die een nieuwe tijd inluidden. Daaraan heeft hij bijna iedere dag van zijn welbestede leven grensoverschrijdend bijgedragen.

In Leonardo da Vinci zien wij de belichaming van de lente van het Europese zelfbewustzijn, een lente die vijfhonderd jaar later nog steeds voortduurt.

Haarlem, januari 2019

DE AUTEURS

Leonardo in zijn tijd en omgeving

Dick van Niekerk

I. Leerling van de ervaring en van het experiment

Schilder, tekenaar, architect, uitvinder, waterbouwkundig ingenieur, filosoof, natuurkundige, scheikundige, anatoom, beeldhouwer, schrijver, componist, cartograaf… Leonardo da Vinci (1452-1519) was het allemaal! Dat laat meteen zien dat het een hachelijke zaak is om deze Leonardo in twee uurtjes voor u te doen herrijzen. Want Da Vinci was nog veel meer: hij was de belichaming van de overgang naar de renaissance, een tijdperk waarin de mens groeide van een anonieme cel in een getrapte samenleving tot een autonoom geestelijk individu. Maar juist daarom willen wij – in het vooruitzicht van zijn vijfhonderdste sterfdag op 2 mei 2019 - deze reus uit de Europese geschiedenis van de geest en de kunst opnieuw tot leven brengen. Alles stond voor hem ter discussie, alles moest worden bevraagd, alles moest worden onderzocht, alles is in beweging, alles vernieuwt zich. Zijn pioniers- en vernieuwingselan kende geen grenzen en hij heeft daarmee tot in deze tijd zijn schaduwen vooruitgeworpen.
Leonardo liet de geest waaien door niets anders dan een vanuit hogere waarden geïnspireerde, ongebreidelde nieuwsgierigheid– 'Curiosità' – zo zal dat vandaag verklankt worden! De ene vraag was nog niet opgelost 'Hoe is de menselijke ziel rationeel te begrijpen?' of hij formuleerde al de volgende 'Hoe komt het dat vogels kunnen vliegen?'. Hij bleef zich afvragen waarom mensen niezen of geeuwen, of hoe de mentale staat van een zwangere vrouw de foetus beïnvloedt. Hij bleef kijken naar het dagelijkse leven om dan in een schets vast te leggen 'Hoe ze druiven dragen in Cesena'- dat kon immers van pas komen bij het schilderen. En al die vragen had hij het eerst gesteld aan zijn pen. Want aan iedere nieuwe pen die hij in gebruik nam, vroeg hij in het Italiaans van zijn dagen: '*Dimmi*'. Dat betekent: 'Vertel me, leg me uit, verklaar.'
We proberen naar deze geniale alleskunner, deze Leonardo da Vinci, te zien met de ogen van zijn tijd: hoe moeten we ons zijn

uiterlijk voorstellen? Hoe en in welke omgeving is hij opgegroeid? Hoe was zijn karakter? Is er een verklaring voor zijn succes?

Leonardo's verschijning

We stuiten op 'schilderachtige' anekdotes als we zijn uiterlijk reconstrueren uit wat zijn eigentijdse biografen daarover schrijven. Hij zou graag roze tunieken dragen die niet verder reikten dan tot zijn knieën, daar waar anderen meestal lange gewaden droegen. Hij was een opvallend mooie, gracieuze man, met golvende gouden lokken, gespierd, opvallend sterk, goed geproportioneerd, elegant. Zo'n indruk maakte hij als hij in zijn kleurrijke kleding over straat ging, lopend of per paard. Hij was een charmante causeur, een natuurliefhebber bij uitstek, hij was aardig en altijd vriendelijk voor mens en dier. Zijn eerste biograaf en tijdgenoot Giorgio Vasari[1] schreef over hem: 'Met zijn knappe en opvallende uiterlijk was hij een troost voor elke ziel in nood; met zijn overtuigingskracht kon hij anderen van mening doen veranderen. Hij was lichamelijk zo sterk dat hij elk geweld kon weerstaan; met zijn rechterhand boog hij een ijzeren ring van een deurklopper of een hoefijzer alsof ze van lood waren. Hij was zo vrijgevig dat hij al zijn vrienden, arm of rijk, eten en onderdak gaf, als ze maar talent of goede eigenschappen bezaten. Het meest simpele en nederige vertrek werd door Leonardo's aanwezigheid tot leven gebracht, alleen al door zijn aanwezigheid. Zijn geboorte was voor Florence een rijk geschenk, zijn dood een onschatbaar verlies. Dankzij Leonardo weten we nu meer van de anatomie van de mens en van het paard. En hoewel hij veel meer bereikte in woorden dan in daden, zullen vanwege zijn vele geniale ideeën zijn naam en roem altijd blijven bestaan.'

1. 1550-1574, Italiaanse auteur die in zijn veel gelezen werk 'Le Vite' de levens beschreef van de bekendste schilders uit zijn tijd en in deze publicatie vaak wordt aangehaald. In de Nederlanden kreeg hij navolging van Karel van Mander (1548-1606) die in zijn 'Schilderboeck' (1603-04) de levensbeschrijvingen van beroemdheden uit de schilderkunst overnam en de nog levende schilders een vragenlijst stuurde om interessante zaken over hun levensloop te kunnen melden. Van Mander die te boek staat als een van de grootste zonen van Haarlem, stelde zich met zijn werk de opdracht om – typisch voor de renaissance - de schilderkunst te verheffen, evenals Leonardo da Vinci dat deed. Het Schilderboeck is het eerste kunsthistorische werk in het Nieuwnederlands.

Soms ook was hij somber en bezorgd ogend; en…… hij was zeker niet onfeilbaar. Menig schilderij liet hij onvoltooid (zoals *De aanbidding der Wijzen* en *Hieronymus in de Wildernis)* . Dat leidde ertoe dat er maar vijftien (of zestien) werken zijn die met zekerheid aan hem kunnen worden toegeschreven. Gezien zijn bewaard gebleven aantekeningen had hij zoveel geniale invallen en gedachten dat hij ze onmogelijk allemaal kon uitwerken of vormgeven.

Leonardo was een onwettig kind uit een kortstondige amoureuze relatie tussen zijn moeder en de Florentijnse notaris Piero da Vinci. Dat is natuurlijk een belangrijk gegeven in zijn leven en verklaart zeker ook veel over zijn levensloop. Hij geeft indirect aan dat hij een 'liefdesbaby' is door een verhuld zelf-signalement te geven.

'De man die agressief en ongemakkelijk gemeenschap heeft, zal kinderen verwekken die lichtgeraakt en onbetrouwbaar zijn, maar als de gemeenschap voltrokken wordt met veel liefde en begeerte van beide kanten, zal het kind erg verstandig zijn, slim, levendig en lief.'

Onwettige kinderen waren in de hoogste hofkringen van die tijd normaal maar in de gegoede middenklasse (we denken aan advocaten, notarissen, leraren, professoren) waren het verstotelingen. Van dergelijke beroepen was zo'n kind dan ook bij voorbaat uitgesloten, omdat 'betrouwbaarheid' in die kringen boven alles ging. Zo'n bastaard mocht ook niet naar de Latijnse school waar klassieke talen en geesteswetenschappen werden gedoceerd. Die onwettige kinderen kwamen meestal in de vrije beroepen terecht en floreerden daar vaak verrassend goed; we denken aan beroemdheden als Petrarca, Bocaccio, Alberti en Da Vinci, allen bastaardkinderen.

De ouders van Leonardo waren: Caterina Lippi (ca. 1436-1493) en Piero da Vinci (1427-1504). Caterina was een boerenkadermeisje, wees, uit de buurt van het dorpje Vinci die later trouwde met Antonio di Piero del Vaccha. Vader Piero was notaris in Florence; huwde niet met Leonardo's moeder maar gaf haar wel financiële middelen om hem goed op te voeden. Hij kreeg tijdens zijn leven nog elf kinderen bij vier andere vrouwen.

Het was waarschijnlijk maar goed ook dat Leonardo geen notaris kon worden want hij was te snel afgeleid, opstandig en ver-

Studie van een v,leugelconstructie, 1490

De Da Vinci principes in een compositie

Van Curiosità tot Connessione

Ad de Jong

Na het verschijnen van de Da Vinci Code van Dan Brown zijn er wereldwijd vele reacties losgekomen omtrent het creatieve deel van het geestelijk erfgoed van de *uomo universalis* die zich, zo leek het, niets aantrok van de kerkelijke dogmatiek met zijn ongetemde nieuwsgierigheid naar het hoe en waarom van het leven hier op aarde. Leonardo was geen wetenschapper, maar heeft desondanks op wetenschappelijk terrein geniale ontdekkingen gedaan. Er bestaat niet zoiets als een code om Da Vinci te ontcijferen, maar er bestaan wel een aantal criteria die als uitgangspunt kunnen dienen om ons een goed beeld te kunnen vormen van de wijze waarop Leonardo te werk ging.
Michael J. Gelb heeft in zijn boek *How to Think like Leonardo da Vinci* zeven principes uitgewerkt, die als meetlat kunnen dienen waarlangs we ons een aardig idee kunnen vormen van de drijfveren van Leonardo. Om in de stijl van Leonardo te blijven, worden deze principes in het Italiaans genoemd, de taal waarin hij is opgegroeid. De zeven Italiaanse woorden vormen steeds de titel van elk afzonderlijk muziekstuk die tezamen *De Da Vinci Principes* vormen, van het werk als geheel.

1. **Curiosità** – nieuwsgierigheid

Dit is een voorwaarde tot onderzoek. Geen vraag is te gek en zal te allen tijde moeten leiden naar een antwoord. ‘Klopt en u zal worden opengedaan.’
Antwoorden daarentegen kunnen verrassend zijn en mooi maar ook onbevredigend. In dat geval zal de vraag opnieuw of anders gesteld moeten worden. Hoe dan ook mag het vuur van de nieuwsgierigheid als leidend principe daarom nooit uitgedoofd worden. Zolang je vragen hebt blijf je in levende beweging. Francis Bacon noemt dit ‘De Kunst van het Ontdekken’.
Ofschoon veel mensen op zoek zijn naar zekerheden, houdt het fenomeen ‘zekerheid’ het een vloeiende, een stromende waarheid

eerder tegen, dan dat het dat bevordert. Psychotherapeut Salvador Minuchin (1921-2017) zegt niet voor niets: 'Zekerheid is de vijand van verandering.' Interactie is gewenst, vragen moeten worden gesteld, wat ons onmiddellijk weer terugbrengt naar ons uitgangspunt, namelijk nieuwsgierigheid. Het zoeken in het spel van licht en donker naar antwoord zet ons in beweging. Het antwoord wordt te zijner tijd gegeven. Het maakt ons tot reizigers in de tijd. Mettertijd kunnen wij zo door het Licht als verlichte ontwaken. Daarom is de vraag eigenlijk belangrijker dan het antwoord.

2. **Dimostrazione** – demonstratie

Het laten zien waarnaar je zoekt levert verschillende, misschien wel nieuwe inzichten op. Enerzijds het inzicht of je zelf goed hebt gekeken naar en nagedacht over het te tonen verschijnsel en anderzijds moet je nadenken over de wijze waarop je gaat formuleren of uitleggen aan een ander hoe iets werkt. In de huidige pedagogiek wordt dit socratische principe al lang toegepast waardoor iets uitleggen aan een ander ook een onderdeel is van een goed leerproces. In ieder geval kan iemand die demonstreert of een demonstratie bijwoont door zijn ervaring (eerstehands) kennis opdoen, zich verwonderen en verder leren, maar vooral het ervaringsweten bevestigen. Feitelijk hebben we het hier over de presentatie van data aan oog en hart door middel van toneel, geïllustreerde voorbeelden en experimenten, teneinde de onderliggende wetten te ontdekken, gevolgd door een onderzoek naar het testen van wat reeds ontdekt is, en van nieuwe experimenten. Deze werkwijze is het directe gevolg van de Curiosità, oftewel de kunst van het ontdekken.

3. **Sensazione** – sensatie

De vreugde van een *ont*dekking, of van een ontwikkeling is in beginsel een prachtige eerste beloning van de nieuwsgierigheid. Hiervoor heb je wel de openheid van een kind nodig om zo verder door te kunnen dringen tot de geheimen van het leven. Verwondering die kan doorgroeien in bewondering, maar wonderlijk blijft het. Bij deze vreugde komt ook het begrip 'genieten' om de hoek kijken, zelfs in de zin om je iets eigen te maken. Etymologisch is genieten ook verwant aan 'nut'. Dus sensatie is zeker ook nuttig voor het eigen maken van iets.

La scapigliata, ca. 1500

Het ongewone in het gewone

Ankie Hettema

'Ik begeer te worden onderricht over de wezenlijke dingen, (...).
O, hoezeer verlang ik te begrijpen.'
Corpus Hermeticum: Pymander 1:6

Hoe meer ik over Leonardo da Vinci lees, des te meer vragen roept zijn leven en werk in mij op. Op de een of andere manier raakt zijn leven aan mijn leven. Niet de vragen waarom hij schreef in het zogenaamde geheime spiegelbeeld. Dat is voor een linkshandige heel gewoon. Dat kan ik ook. Ook al schrijf ik daarnaast het aangeleerde rechts.
Of waarom hij na Ludovico Sforza, als beschermheer de wrede meedogenloze Cesare Borgio koos.
Maar zijn getekende spiralen, de beweging van water, de wervelingen in de lucht, of een haarlok... zij intrigeren me.
Een blad uit een notitieboek vol invallen en gedachten, waar ik eerst geen verband in zie, laten plotseling analogieën van organische beweging zien, in natuur, mens en kosmos.

Het kleine in het grote en andersom

De Italiaanse Renaissance... na zo vele jaren middeleeuwen van christelijke traditie en dogma's vooral, komen de Egyptische en Griekse wijsheid en schoonheid terug in de herinnering. Opnieuw ontstaat belangstelling voor de levende natuur en voor de mens, zijn denkwereld en gevoelens. Maar het was meer, niet zonder meer een terugkeer naar de oudheid maar een ware omwenteling onder invloed van een werkelijk nieuwe levensvisie.

Leonardo, belichaam jij niet met je tekening van de *Vitruvius* deze vernieuwing?
25 Jaar v. Chr. al door de in zijn tijd bekende Romeinse ingenieur-architect Marcus Vitrivius Pollio gepubliceerd, tekende jij hem met een opmerkelijk verschil. In plaats van één figuur, twee figuren.
En van waar die verschuiving, dat losbreken uit het strakke vierkant naar de cirkel? Vanuit welke gedachte plaats je de mens zo in

De Vitruviusmens, ca. 1490

het centrum. Het centrum van de wereld? Misschien zelfs de eeuwigheid? Vervlecht je hier met krullende, uitwaaierende haren en armen als in vogelvlucht, het menselijke met het goddelijke? Het is je bedoeling, *'de universale misura del huomo'*, de universele maten van de mens zelf te leren begrijpen? Misschien zoals boven de Griekse tempel in Delphi staat:
'Mens ken u zelf in waarachtige verhouding'?
Want: *'Alles is geometrie!'* riep je eens.

Goddelijke proportie

Leonardo was geboeid door de wis- en meetkunde van de oude Grieken. Rafaël, zijn jonge bewonderaar geeft het mooi weer in

zijn werk *De school van Athene*. Daar zien we hem afgebeeld als Plato te midden van Pythagoras, Heraclitis, Euclides, met zijn bekende gebaar: de vinger die omhoog wijst.
Plato kende de idee van een absoluut bestaand schoonheidsideaal, onafhankelijk van tijdsgebonden modeverschijnselen. Het is een speciale verhouding van delen ten opzichte van elkaar die we ook in de natuur tegen komen. Denk aan zonnebloemen, dennenappels, slakkenhuizen…. God lijkt wel een wiskundige. De verhouding in delen wordt 'de goddelijke proportie' genoemd, pas veel later kreeg dit de naam 'de gulden snede'.
Deze naamsverandering is tekenend.
Plato sprak over '*het wezen Gods dat het goede én het schone is*'. God en schoonheid waren duidelijk gekoppeld aan elkaar. In de negentiende eeuw is dit niet meer zo, en staat schoonheid in relatie tot 'kunst' op zichzelf.

Fibonacci-reeks

Eén van de manieren om met de goddelijke proportie-verhouding te werken staat bekend als 'de getallenreeks van Fibonacci'. Vóór Leonardo da Vinci leefde er een andere Leonardo. Leonardo Fibonacci di Pisa. De bijzondere reeks die hij ontdekte, komt voort uit het optellen van twee getallen: Er is het ene, één is ondeelbaar, dus moet zich spiegelen: 1, 1. Beginnen we bij tweemaal het getal 1 dan ziet de reeks er als volgt uit:
1 1 2 3 5 8 13 21 34 55 89 144 233 377 610 987…
Het wonderlijke is dat wanneer we twee opeenvolgende getallen van deze reeks op elkaar delen de uitkomst steeds het oneindige het getal: 0,618 nadert. Het is de Griekse schoonheidswaarde phi. Blijkt hier dat er ten diepste een eenheid bestaat, die ten grondslag ligt aan al wat is? Zoals eilanden in zee, verschillend van begroeiing en levensvormen, één en dezelfde bodem hebben? Met het beoefenen van de proportie-verhouding van Fibonacci trachtte Leonardo inzicht te verkrijgen in de goddelijke structuur van de natuur.
Tekent Leonardo een boom, dan is de stam 1, dan laat hij een splitsing ontstaan van 2 takken, daarna splitst één tak zich uit, dan zijn er 3, waarvan er twee zich splitsen tot 5, en zo verder.
Een gezicht verdeelt hij in de goddelijke proportie van rechthoeken, het oog kruist precies de lijn in het midden.

Bijlage 1

Woorden van Leonardo da Vinci

Hoe meer men weet, hoe meer men liefheeft.

Een grote liefde ontstaat uit een diepgaande kennis van dat wat men liefheeft.

De waarheid is zo zuiver, dat zij zelfs kleine dingen edel kan maken.

Als de bouw van dit lichaam u een wonder lijkt, bedenk dan dat dit wonder niets is vergeleken met de ziel, die een dergelijke vorm bewoont. Welke die ook moge zijn, het is altijd goddelijk! Ons lichaam is onderworpen aan de hemel en de hemel is onderworpen aan de geest.

Om te vliegen ontbreekt mij slechts de ziel van een vogel.

Ik zal alle mysteriën kennen als ik tot de bodem afdaal!

God is de ‘primum mobile’, de eerste beweegkracht.

Beschouw de natuur vol ernst en daarna de elementen –
daarbinnen uiteindelijk weer uzelf
vanwaar u opstijgt naar God – de Almachtige

De zon beweegt zich niet.

Hij die toegang heeft tot de bron, gaat niet naar de waterkruik.

O tijd, vluchtige vernietiger van alles, hoeveel koningen, hoeveel volkeren hebt gij niet vernietigd en hoeveel veranderingen in de wereld hebben zich niet voorgedaan sinds deze wonderlijke fossiele walvis het leven liet.

Bijlage 2

Woorden van anderen over Leonardo da Vinci

De raadselachtige Leonardo zou als jongeling zijn leermeester in de wiskunde hebben geantwoord: 'Het is erg gesteld met de leerling die zijn leraar niet overtreft'.
Oskar Kokoschka

Leonardo kent alleen die ene, uitgestrekte, eeuwige ruimte waarin zijn gestalten als het ware vervagen. De een biedt binnen het beeldvenster een optelsom van losse en nabije dingen, de ander een fragment uit het oneindige.
Oswald Spengler

Er is misschien op de hele wereld geen ander voorbeeld te vinden van zo'n universele, vindingrijke geest, die tegelijkertijd niet bij machte was zichzelf tevreden te stellen, zo vol verlangen naar het oneindige, met zo'n natuurlijke verfijning, zo ver op zijn eeuw en de volgende vooruit. Zijn figuren drukken een niet te bevatten gevoeligheid uit en lijken ongelooflijk vergeestelijkt; ze stromen over van onuitgesproken ideeën en gevoelens.
Hippolyte Taine

Zo leek alsof Leonardo elk moment dat hij begon te schilderen, beefde en toch beëindigde hij nooit een eenmaal begonnen werk, in het besef van de grootheid van de kunst; hij ontdekte zelfs onvolkomenheden in die dingen die anderen wonderen toeschenen.
Gian Paolo Lomazzo

Met zijn aandachtige en toch intieme blik en de krullen waar Leonardo zo van hield, vervlocht hij in zijn meesterwerk het menselijke met het goddelijk. (…) Dit is de kern van Leonardo's filosofie: de echo van en de relaties tussen de patronen in de natuur, van het menselijke tot het kosmische.
Walter Isaacson

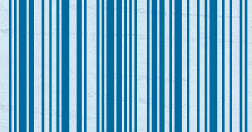
'Wij zijn allen ballingen, levend binnen de lijsten van een vreemd schilderij. Wie dit weet, leeft groot. De overigen zijn insecten.'

'Hij die op weg is naar een ster, keert niet om.'

Leonardo

Rozekruis Pers | Haarlem

ISBN 978-90-6732-474-8